

П. Ф. КУЛИНИЧ

Павло Федотович Кулинич, кандидат юридичних наук, заступник завідувача відділу Інституту держави і права НАН України, доцент Київського університету права НАН України

ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ

У теорії земельного права обстоюється теза про те, що земля є загальним об'єктом земельних правовідносин, а безпосереднім – земельна ділянка як індивідуально визначена частина земельної території країни¹. Дійсно, земельна ділянка є найпоширенішим об'єктом земельних правовідносин, які виникають і реалізуються за законодавством України. Однак, незважаючи на ключове значення поняття земельної ділянки як елемента механізму правового регулювання земельних відносин, в доктрині земельного права до цього часу відсутнє загальноприйняте визначення даного поняття.

Отже, метою цієї статті є аналіз чинного законодавства, яке визначає зміст поняття «земельна ділянка», його інтерпретацію в науковій літературі та формулювання поняття та ознак земельної ділянки, які б відповідали завданням сучасного етапу розвитку правового регулювання земельних відносин в Україні.

Аналізуючи наявні наукові дослідження землі як об'єкта правовідносин земельної власності, І. В. Мироненко відмічає тенденцію поступового звуження поняття землі в значенні об'єкта права власності. Якщо, за вченням римських юристів, яке довгий час вважалося аксіомою, право власності поширювалося на глибину під поверхнею земельної ділянки і на висоту над нею до безкінечності, то сучасна світова практика регулювання відносин власності на землю пішла по шляху звуження поняття землі як об'єкта права власності та формування спеціального законодавства, що регулює використання “відділених” від землі природних ресурсів².

Однак, тенденція до звуження поняття землі як об'єкта права власності не є загальною, однаково притаманною правовим системам всіх країн світу. Так, наприклад, поняття землі як об'єкта права власності в широкому розумінні, яке включає не лише власне землю, а й надра землі (за виключенням деяких копалин стратегічного значення – уранові руди тощо), розташовані на земельній ділянці водні, лісові та інші природні ресурси, використовується в законодавстві США. По суті, тенденція до звуження поняття землі як об'єкта права власності та інших земельних прав чітко проявилася, головним чином, у законодавстві України та інших пострадянських країн, в яких проведена галузева диференціація правового регулювання природоресурсних суспільних відносин (земельних, лісових, водних, гірничих) та сформовані такі самостійні галузі права, як земельне, лісове, водне та гірниче. Відповідно, кожна з цих галузей права має власний предмет правового регулювання, який сформувався шляхом відокремлення відповідної групи природоресурсних відносин від земельних відносин у широкому їх розумінні, що було притаманне праву царської Росії до 1917 р., до складу якої входила більша частина території сучасної України та території інших пострадянських країн.

Отже, об'єктом права власності на землю є частина земної поверхні, абстрагована від інших природних ресурсів, які на ній можуть бути розташовані (ліси та інші насадження, водні об'єкти). Саме такий підхід сприйнятий вітчизняним законодавцем та відображений у чинному Земельному кодексі України. Згідно з ч. 1 ст. 79 Кодексу, земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Як бачимо, у даній частині цієї статті законодавець не називає в якості її складових частин ні природні ресурси (ліси, води, надра), ні будівлі і споруди, що можуть бути розташовані на земельній ділянці. По суті, Кодекс розглядає земельну ділянку лише як площину фіксованого розміру та з визначеним місцем розташування. Значна частина представників науки земельного права цілком підтримують підхід законодавця до визначення поняття земельної ділянки. Так, на думку М.В.Шульги, земельна ділянка являє собою частину земної кори, що є основою ландшафту, яка має фіксовану площу, межі і місцезнаходження, а також характеризується певним якісним станом і властивим їй правовим статусом³. Аналогічні визначення поняття земельної ділянки запропоновані В. В. Носіком⁴, К. П. Пейчевим⁵, Н. В. Ільків⁶ та іншими науковцями.

Незважаючи на галузеву диференціацію правового регулювання поресурсних суспільних відносин в Україні в процесі кодифікації земельного, лісового, водного та гірничого законодавства в ХХ столітті, законодавець допустив певну непослідовність у формулюванні поняття земельної ділянки як об'єкта права власності у процесі останньої кодифікації земельного законодавства нашої держави. Так, у ч. 2 ст. 79 Земельного кодексу України зазначено, що право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться. Дане визначення сфери дії інституту права власності на землю суперечить положенням лісового, водного та гірничого законодавства і в силу цього на практиці не застосовується.

Крім того, у ч. 3 ст. 79 Земельного кодексу України встановлено, що право власності на земельну ділянку поширюється на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд. Однак, на наш погляд, дане законодавче по-

ложення не можна трактувати буквально, тобто як поширення права власності власника земельної ділянки на простір під та над ділянкою, оскільки простір як такий не є матеріальною субстанцією. Вважаємо, що законодавець, закріплюючи в Кодексі норму ч. 3 ст. 79, мав на увазі інше, а саме те, що у випадку возведення власником на земельній ділянці певної будівлі чи споруди, яка буде розташованою над та/або під поверхнею ділянки, його право власності автоматично буде поширене й на такі будівлі (споруди) в силу наявності права власності на дану земельну ділянку. Тобто, власник ділянки своїми правомірними діями по зведенню на ній будівлі чи споруди може поширити сферу дії свого права власності на земельну ділянку й на розташовану на ній будівлю чи споруду, що займає певний простір. Тому, на наш погляд, закріплене у ст. 79 Земельного кодексу України положення про те, що право власності на земельну ділянку розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд, не можна вважати як включення певного простору над і під поверхнею земельної ділянки в поняття земельної ділянки як об'єкта земельних правовідносин.

У зв'язку з цим уявляється спірною висловлена в літературі точка зору про те, що законодавство України встановлює вертикальні межі поняття «земельна ділянка»⁷. Один з прихильників цієї точки зору – А. М. Мірошніченко – вважає, що буквально розуміння визначення земельної ділянки лише як частини земної поверхні позбавило б існування цього поняття будь-якої практичної доцільності, оскільки земна поверхня у вузькому розумінні – це нескінченно тонка площина, що не має ніякої цінності як об'єкт права⁸. При цьому зазначений автор посилається на зарубіжний досвід. Дійсно, в багатьох країнах правова доктрина та законодавство розглядають земельну ділянку не як площину, а в горизонтально-вертикальному вимірі. Більше того, в дослідженні «Керівні принципи щодо одиниць нерухомого майна та їх ідентифікаторів, а також щодо їх значення для забезпечення ефективного адміністративного управління землею та землеустрою на державному рівні» (ЕСЕ/НВР/135), підготовленому в 2002 р. Європейською економічною комісією ООН, мова йде про «третій вимір» земельної ділянки. Під ним розуміється те, що земельна ділянка являє собою не лише просту горизонтальну площину, але є і шаром простору над і під земельною ділянкою⁹.

Однак, як вірно зазначається в літературі, земельна ділянка являє собою не тільки матеріальний об'єкт, а й правову абстракцію¹⁰. Безперечно, земельна ділянка як правова абстракція є відображенням в першу чергу особливостей правової системи відповідної країни. Трьохвимірний підхід до визначення поняття земельної ділянки застосовується і є виправданим в законодавстві тих країн, в яких між галузями цивільного та екологічного права як регуляторами відносин у сфері використання природних ресурсів відсутні такі правові утворення як поресурсні галузі права (земельне, водне, лісове та гірниче). По суті трьохвимірний підхід до визначення поняття земельної ділянки у законодавстві зазначених країн означає, що поняттям земельної ділянки як об'єкта права власності та інших прав охоплюються й розташовані в надрах ділянки та на її поверхні природні ресурси (корисні копалини, ліси, води тощо).

В українському праві природоресурсні галузі увібрали в себе цивільно-правові та еколого-правові підходи до регулювання земельних, водних, лісових та гірничих відносин, забезпечили спеціалізовані, більш адекватні галузеві механізми правового впливу на використання та охорону земель, вод, лісів та надр, а також вивели значну частину відносин природокористування із сфери дії цивільного та екологічного права. Відповідно в праві України поняття земель, лісів, вод та надр як об'єктів відповідних правовідносин є вузькогалузевими. Тому земельно-правове визначення поняття земельної ділянки не може включати в себе як «повітряний стовп» над її поверхнею, так і частину надр під її поверхнею, так як таке визначення являтиме собою вихід за межі сфери дії земельного права та вторгнення в «компетенцію» іншої поресурсної галузі права. На нашу думку, більш обгрунтованою уявляється визначення поняття земельної ділянки як розташованого на земній поверхні «геометризованого блоку ґрунтового шару»¹¹.

Разом із тим, власника чи користувача земельної ділянки в земельно-правовому розумінні цього поняття було б недоцільним позбавляти можливості використання простору, розташованого по обидва боки земної поверхні. Вважаємо, що таку діяльність власників та користувачів земельних ділянок можна забезпечити як правомірну за допомогою правової конструкції «право на використання простору, що прилягає до земельної ділянки над та під її поверхнею».

Фактично дана правова конструкція знайшла застосування у чинному земельному законодавстві. Так, згідно з п. «г» ст. 90 та п. «в» ст. 95 Земельного кодексу України, власники і користувачі земельних ділянок мають право використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, ліси, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі. На наш погляд, наведені норми Кодексу слід розглядати не як проголошення наявних на земельній ділянці загальнопоширених корисних копалин, торфу, лісів, водних об'єктів складовими частинами ділянки, а як надання особі, яка отримала правомочності щодо володіння і користування земельною ділянкою, виключного права на використання зазначених природних об'єктів.

Однак, на нашу думку, в земельному законодавстві слід більш точно визначити співвідношення між правом власності (правом користування) на земельну ділянку та правом на використання прилегло до неї простору та розташованих на ній природних ресурсів. Зокрема, уявляється доцільним закріпити в Земельному кодексі України правило про те, що власник (користувач) земельної ділянки, здійснюючи володіння та користування нею, має право використовувати розташований над та під поверхнею земельної ділянки простір в розмірах, необхідних для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд та здійснення іншої правомірної діяльності, а також наявні на земельній ділянці загальнопоширені природні об'єкти для задоволення власних потреб. У зв'язку з цим норму ч. 2 ст. 79 Кодексу доцільно викласти у новій редакції.

Однак, практика природокористування свідчить про необхідність особливого підходу до правового регулювання відносин щодо використання земель та тісно пов'язаних з нею природних ресурсів – лісових і водних. Ця особливість полягає в необхідності застосування до правового регулювання зазначених суспільних відносин норм не однієї, а двох поресурсних галузей права – земельного і лісового та земельного і водного. Такі норми мають тісно взаємодіяти, що може бути забезпечене формуванням двогалузевого правового інструментарію. Відповідно «двогалузеве правове поле» характеризується наявністю правових норм та правових понять, які мають не галузевий, а міжгалузевий характер. Зокрема, в оновлену в 2006 р. редакцію Лісового кодексу України (ст. 1) введено поняття земельна лісова ділянка, яка являє собою ділянку лісового фонду України з визначеними межами, виділену відповідно до цього Кодексу для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі. Отже, земельна лісова ділянка являє собою єдиний об'єкт земельно-лісових правовідносин, який об'єднує два природних ресурси.

Аналогічним є й правовий режим земельної ділянки, на якій розташований водний об'єкт. На практиці передача в користування замкнених водних об'єктів (ставів, озер, інших водойм) оформлюється як передача в оренду земельної ділянки, що включає дно водойми та прибережну смугу навколо водної поверхні. Тому уявляється доцільним введення у Водний кодекс України правових норм, що відображали б особливості земельної водної ділянки як єдиного дворесурсного об'єкту правових відносин.

У закріпленому у ч. 1 ст. 79 Земельного кодексу України визначення земельної ділянки як частини земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами міститься ряд її ознак. Такими ознаками є: 1) земельна ділянка – це частина земної поверхні, до складу якої, за загальним правилом, не входять інші природні ресурси, а також будівлі і споруди, що можуть бути на ній розташовані; 2) земельна ділянка – це частина земної поверхні, яка відмежована від решти земної поверхні визначеними у встановленому порядку межами; 3) земельна ділянка – це частина земної поверхні з певним місцем розташування; 4) земельна ділянка – це частина земної поверхні з визначеними щодо неї правами.

Аналіз даного визначення свідчить, що при формулюванні поняття земельної ділянки законодавець використав дві групи ознак: фізичні і юридичні. До фізичних ознак земельної ділянки відносяться визначення земельної ділянки як частини земної поверхні та наявність меж по всьому периметру ділянки. До юридичних ознак земельної ділянки безспірно відноситься така ознака, як наявність встановлених щодо неї прав.

Однак, не зовсім чітко уявляється природа такої ознаки земельної ділянки, як наявність певного місця розташування. З одного боку, дану ознаку можна розглядати як фізичну, маючи на увазі розташування земельної ділянки на території певної адміністративно-територіальної одиниці, в межах певної природно-кліматичної зони тощо. З іншого боку, наявність певного місця розташування земельної ділянки можна розглядати і як її юридичну ознаку, розуміючи останню як знаходження ділянки в штучно створеній системі координат та наявність адреси земельної ділянки чи іншого юридично значимого позначення її місця знаходження (індивідуального кадастрового номеру). Отже, наявність певного місця розташування земельної ділянки слід розглядати як її змішану, фізично-юридичну ознаку.

Безперечно, визначеність постійного місця розташування кожної земельної ділянки в системі координат національної геодезичної мережі України з належною фіксацією її меж є однією з юридичних гарантій суб'єктів прав на землю та умовою ефективності правового регулювання земельних відносин взагалі. Однак, на жаль, реалії земельної реформи в нашій країні свідчать, що величезна кількість громадян та юридичних осіб отримали у власність та користування земельні ділянки, межі та, відповідно, площа яких не є належним чином визначеними в офіційній землевпорядній документації. Відомо, що деякі заходи щодо реформування земельних відносин здійснювалися у прискореному режимі з невиконанням або перенесенням на майбутнє виконання ряду робіт по ідентифікації земельних ділянок, встановленню їх площі та меж. Саме такі земельні ділянки формувалися на виконання Декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. «Про приватизацію земельних ділянок»¹², яким регламентувалася прискорена приватизація земельних ділянок громадянами України без проведення комплексу необхідних землевпорядних робіт щодо уточнення їх площі та меж, а також без виготовлення та видачі державних актів на право власності на землю. З аналогічними наслідками здійснювалося виділення земельних часток (паїв) у натурі (на місцевості) членам колективних господарств у період до другої половини 2003 р., коли набув чинності Наказ Держкомзему України від 2 липня 2003 р. № 174 «Про затвердження Тимчасового порядку ведення державного реєстру земель», яким введений більш суворий порядок фіксації новостворених земельних ділянок та присвоєння їм унікальних кадастрових номерів¹³. Отже, в недалекому майбутньому власники зазначених земельних ділянок змушені будуть звернутися до відповідних органів влади з заявами про присвоєння їх ділянкам кадастрових номерів, оскільки з 1 січня 2010 р. земельні ділянки без наявності кадастрових номерів не можуть бути предметом земельних правочинів. Для присвоєння таким ділянкам кадастрових номерів необхідно буде проводити землевпорядні роботи щодо уточнення площі та меж земельних ділянок.

Дуже ймовірно, що з часом значна частина власників земельних ділянок постануть перед фактом, що звичайна площа та межі їх земельних ділянок не співпадають з задекларованими у наявних у них правостановлюючих документах. З більш складними проблемами можуть зіткнутися ті власники земельних ділянок, щодо яких в процесі виконання землевпорядних робіт буде з'ясовано, що належні їм ділянки значною мірою накладені на суміжні ділянки, або ж повністю чи частково розташовані на водних об'єктах, лісових ділянках, в охоронних зонах та інших територіях, які за чинним законодавством не підлягають приватизації.

У зв'язку з цим уявляється доцільним введення в законодавство поняття «потенційно спірна земельна ділянка», під яким слід розуміти земельні ділянки без чітко визначених та «прив'язаних» до координат Державної геодезичної мережі України поворотних точок (кутів) меж земельних ділянок. Очевидно, власники та користувачі таких ділянок мають бути повідомлені, що держава не може гарантувати захист їх прав на такі земельні ділянки в існуючих на місцевості межах, оскільки через незафіксованість їх місця розташування в землевпорядній документації існує ймовірність виникнення необхідності уточнення (зміни) меж ділянок через їх накладення на суміжні ділянки, вихід на землі, що не підлягають приватизації тощо. На наш погляд, у зв'язку з цим держава має передбачити введення певних компенсацій можливих втрат частини земельних ділянок їх власниками та користувачами.

Таким чином, з вищевикладеного випливають такі висновки:

1) земельна ділянка як об'єкт земельних правовідносин являє собою частину земної поверхні, яка відмежована від решти земної поверхні визначеними у встановленому порядку межами та, відповідно, певним місцем розташування, а також встановленими щодо неї правами і обов'язками;

2) власники і користувачі земельних ділянок, які здійснюють володіння і користування ними, мають виключне право на використання розташованого над і під поверхнею ділянки простору, а також на використання розташованих на ділянці загальнопоширених корисних копалин;

3) існує доцільність виділення і закріплення в законодавстві понять «земельна лісова ділянка» та «земельна водна ділянка» як особливих об'єктів суспільних відносин, які є предметом регулювання двох галузей права, – відповідно, земельного і лісового та земельного і водного;

4) прискорене здійснення земельної реформи зумовило формування земельних ділянок, які не в повній мірі відповідають їх юридичним ознакам, зокрема, ознаці належної фіксованості меж ділянок. У зв'язку з цим пропонується введення в земельне законодавство поняття «потенційно спірна земельна ділянка» як особливого виду ділянок, щодо яких може виникнути потреба в уточненні меж та, відповідно, площі через неналежне визначення їх на місцевості та в землевпорядній документації.

¹ Див., наприклад: *Казанцев Н. Д.* Законодательные основы земельного строя в СССР. – М.: Юрид. лит., 1971. – С. 87; *Шульга М. В.* Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. – Харьков: Консум, 1998. – 224 с. – С. 17.

² *Миرونенко І. В.* Зміст та межі здійснення права приватної власності на землю в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. – Івано-Франківськ, 2008. – 208 с. – С. 50.

³ *Шульга М. В.* Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. – Харьков: Консум, 1998. – 224 с. – С. 18.

⁴ *Носік В. В.* Право власності на землю Українського народу: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с. – С. 188.

⁵ *Пейчев К. П.* Правове регулювання відчуження земельних ділянок: Монографія. – Х.: ХНУ імені В. Н. Карабіна, 2007. – 124 с. – С. 13.

⁶ *Ільків Н. В.* Оренда земель сільськогосподарського призначення: теоретичні й практичні аспекти: Монографія / За заг. ред. проф., д.ю.н. Н. І. Титової. – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – 296 с. – С. 11.

⁷ *Малеїна М. Н.* Об имущественных и иных правах на воздушное пространство // Журнал российского права. – 2008. – № 10 – С. 23-35. – С. 29; *Мірошніченко А. М.* Земельне право України: Підручник. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 712 с. – С. 20-21.

⁸ *Мірошніченко А. М.* Розмежування складових та приналежностей земельної ділянки // Земельне право України: проблеми теорії і практики. – 2007. – № 1. – С. 25-31.

⁹ Інтернет-ресурс: www.unecse.org/env/documents/2005/wpla/Guideline

¹⁰ *Мисник Н. Н.* К понятию земельного участка // Государство и право. – 2005. – № 10. – С. 60.

¹¹ Там само.

¹² Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 10. – Ст. 79.

¹³ Офіційний вісник України. – 2003. – № 31. – Ст. 1652.

Резюме

У статті аналізуються законодавче та доктринальне визначення поняття земельної ділянки як об'єкта правових відносин, їх фізичні та юридичні ознаки, а також види. Обґрунтовується доцільність закріплення в законодавстві не тільки поняття земельної ділянки як об'єкта виключно земельних правовідносин, а її поняття як об'єктів земельно-лісових та земельно-водних відносин, які регулюються відповідно земельним і лісовим та земельним і водним правом. Пропонується також виділення в законодавстві окремого виду потенційно спірних земельних ділянок, межі та площа яких не є достатньо точно визначеними і можуть уточнюватися в майбутньому.

Ключові слова: земельна ділянка, земельна лісова ділянка, земельна водна ділянка, потенційно спірна земельна ділянка, об'єкт правовідносин.

Резюме

В статье анализируются законодательное и доктринальные определения понятия земельного участка как объекта правовых отношений, их физические и юридические признаки, а также виды. Обосновывается целесообразность закрепления в законодательстве не только понятия земельного участка как объекта исключительно земельных отношений, но и его понятия как

объектов земельно-лесных и земельно-водных отношений, регулируемых соответственно земельным/водным и земельным/лесным правом. Предлагается также выделение в законодательстве отдельного вида потенциально спорных земельных участков, границы и, соответственно, площадь которых являются недостаточно точно определенными и могут уточняться в будущем.

Ключевые слова: земельный участок, земельный лесной участок, земельный водный участок, потенциально спорный земельный участок, объект правоотношений.

Summary

In the article legislative and scientific definitions of land plot's notion, its physical and legal features and types are analyzed. The necessity of including into legislation the notion of land plots as an object of land legal relations as well as the notion of land forest plots and land water plots as objects of properly land-forest and land-water legal relations is substantiated. It is also proposed to consider as a special type of potentially disputable land plots, which boundaries and size are not defined precisely and may be changed in the future.

Key words: land parcel, land forest parcel, land water parcel, potentially disputable parcel, object of legal relation.

Отримано 29.03.2010

Б. В. ДАНИЛЕНКО

Богдан Вікторович Даниленко, аспірант Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

ЕКОЛОГО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ – ОКРЕМИЙ НАПРЯМОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Земельне право відображає різноманітні суспільні інтереси щодо використання земель. Такі інтереси не можуть залишатися незмінними – змінюється їх значення, з'являються нові. Останнім часом все більшої ваги набувають екологічні інтереси. Проте вони поки що не мають належного відображення в земельному законодавстві, що зумовлює необхідність пошуку адекватних правових форм їх втілення.

Проблеми еколого-правового регулювання використання земель розглядалися в роботах українських та іноземних авторів – О. А. Забелишенського, Н. І. Краснова, П. Ф. Кулинич та ін. Проте досі відсутні роботи, присвячені розгляду цього явища як такого.

Метою цієї статті є розгляд еколого-правового регулювання землекористування як окремого самостійного напрямку правового регулювання земельних відносин, визначення його змісту та місця в земельно-правовому регулюванні.

Розгляд еколого-правового регулювання землекористування як явища конкретно-історичного вимагає певного екскурсу в історію розвитку природоохоронної думки.

О. С. Колбасов аналізує розвиток наукових поглядів стосовно взаємодії природи та суспільства. Він виділяє три основні етапи формування цих поглядів¹.

На початку ХХ ст., коли у світі зароджувався громадський рух за охорону природи, він за своїм змістом стосувався лише збереження пам'яток природи, унікальних природних об'єктів, окремих видів тварин та рослин. Він не стосувався охорони природних ресурсів. У той час ще не було і проблем забруднення. Відповідно до цього саме поняття «природа» набуло геть викривленого змісту: воно насправді не охоплювало всієї природи – матеріального світу, що оточує суспільство, а стосувалося лише окремих її витворів.

Лише після того, як у людей з'явилась зацікавленість у збереженні елементів природи, які є джерелами до засобів існування, поступово виник інший напрямок природоохоронної діяльності – охорона природних ресурсів. В багатьох країнах Європи, Америки та Африки обидва ці напрямки – охорона природи та охорона природних ресурсів – зберегли самостійне значення.

Не дивлячись на те, що потреба в охороні пам'яток природи та природних ресурсів посилилась, на перший план вийшла зацікавленість людства у збереженні сприятливого стану природи як середовища життя людей за умов бурхливого науково-технічного прогресу, зростання населення, урбанізації і т. ін. У цьому контексті поняття природи ще більше розширилося, і, на думку О. С. Колбасова, набуло, нарешті, свого повного значення².

Розглянуті погляди О. С. Колбасова на розвиток наукових поглядів стосовно взаємодії природи та суспільства мають дуже важливе методологічне значення. Грунтуючись на них, можна проаналізувати розвиток еколого-правового регулювання землекористування. На думку П. Ф. Кулинич, на початку ХХІ століття у розвитку правової охорони сільськогосподарських угідь України чітко проявилися два різновекторні підходи. Один з них автор називає виробничим. Він передбачає надання посиленої правової охорони високопродуктивним угіддям – ріллі, перелогам та багаторічним насадженням. Інший підхід автор називає еко-